

ERDÉLY.

ERDÉLY ÉS REGÁT.

Bármerre nézünk Európában, sőt azon túl is, mindenütt nagy nyugalanságot találunk a politikai életben. Sőt, ha pl. arra gondolunk, ami Közép- és Dél-amerikában történik, vagy pl. Indiában stb., azt kell mondanunk, hogy itt, az öreg Európában, ahol pedig szintén nagyon kiélezettek a belső politikai ellentétek, még istenes állapotok vannak azokhoz képest. Legalább ez idő szerint. Nem volna meglepő, ha valaki azokat az ellentéteket is ebből a szempontból ítélné meg, melyek a háború utáni Románia belső életében dúlnak. Bizonyára sokan is vannak a leghívatottabbak között, akik azt hiszik, hogy azok a nem titkolható fölfogásbeli különbségek, melyek az erdélyi és az ókirályságbeli románságnak nemcsak vezető, hanem minden rétege között kezdettől megvoltak, idővel enyhültek, letompultak s rövidesen végleg eltűnnek, helyet adva a megértésnek, mely nélkül Nagyrománia csak földrajzi fogalom, de semmiesetre sem az az egység, aminek látni szeretnék. Pedig ezért az egységért, melyet a Kárpátokon innen és túl egyaránt nagyon fontos meglevő tényként szoktak hangoztatni, nemcsak egyesek, hanem pártok is hoztak, a maguk szempontjából nagyon mondható áldozatokat. Ilyen áldozat pl. az, hogy az erdélyi románok nemzeti pártja összeolvadt — legalább szervezetben — az ókirályságbeli paraszt- (nálunk azt mondanák: kiscgazda-) párttal, holott a kétőnek programjában lényegesen eltérők az alapelvek; első sorban az, hogy míg az erdélyi párt mindenek felett *nemzeti*, ami az erdélyi viszonyok természetes következménye, addig az ókirályságbeli első sorban *szociális*, még pedig erősen baloldali elveken épül fel. Az áldozat mindkét oldalon nagy volt, s ha járt is valamelyes — egyébként egészen jelentéktelen — eredménnyel, kétségtelen, hogy a kétféle elem valóságos összeemelegedését, őszintén egy alapra helyezkedését nem hozta meg.

Nem szükséges a kulisszák mögött történőbe beavatottaknak lennünk; elég ha csak a nyilvánosság előtt elhangzó nyilatkozatokat, s a társadalom legkülönbözőbb rétegeihez tartozók vélekedéseit vesszük számba. Mindezek alapján világosan láthatjuk, hogy a külsőségekben (Erdély *balkánizálódásában*) történt is közeledés, az utóbbi tekintetben ugyancsak, — a lelkek ugyanolyan értetlenül idegenek egymással szemben, mint tíz esztendővel ezelőtt. Bizonyos az is, hogy ha a választásoknál nem is, de minden egyéb politikai és társadalmi vonatkozású kérdésben, még *talán* a Trianonnal kapcsolatosakban is, az erdélyi román jobban megérti az erdélyi magyart, mint az ókirályságbeli román, s viszont. Ez az általános felfogásbeli eltérés nem csökkent tíz esztendő alatt, sőt a mézes-
hetek elmúltával nőtt. Mindjárt hozzá is tehetjük, hogy ez az űr nem is fog egyhamar eltűnni, mert a két terület népének eltérő történeti fejlődéséből keletkezett. Abból, hogy a Magyarországtól lekapcsolt részek románsága hosszú évszázadokon keresztül alkotmányos államban, alkotmányos intézmények keretében, szilárd jogi keretek által meghatározott és biztosított állapotban élt, az ókirályságbeli román nép ellenben a berlini kongresszusig, vagy legalább 1866-ig teljes elnyomatásban, minden jogbiztonság nélküli szolgaságban. Állami függetlensége nem egészen félszázados volt, amikor

a békeszerződés váratlanul olyan hatalmas területi gyarapodáshoz juttatta. Nemcsak, hogy nem volt részese az állampolgári jogoknak, de iskolája sem volt, ahol azt megtanulhatta volna, hogyan kell uralkodni. Amit ő látott és a saját bőrén tapasztalt, az azt mutatta, hogy akinek hatalom van a kezében, annak minden szabad, s akinek nincs tényleges hatalma, azzal az történik, amit a hatalmas akar. Legfeljebb hazugsággal, csalással, szökéssel, árulkodással, vesztegetéssel lehet magán segítenie.

Vajda volt belügyminiszter, aki talán nyíltan is, de titokban bizonyára még ma is büszkébb magyar nemességére, mint arra, hogy az egyesített Romániának ő volt az első miniszterelnöke, gyakran szokott tiltakozni az olyan nyilatkozatok ellen, hogy az ókiráltságok „szabadították fel” az erdélyi románokat. Többször kijelentette, hogy az erdélyi románok sohasem voltak nemzeti szolgaságban, tehát fel sem kellett őket szabadítani, annál kevésbé hódították meg őket. Erdemes ezt a kijelentést a történelem fényével megvilágítani és helyességét megerősíteni.

Tény, hogy a magyarországi románság sohasem volt nemzeti szolgaságban. Az, amire hivatkozni szoktak, hogy t. i. a jobbágyok keserű kenyerét kellett enniük évszázadokon keresztül, nem is egészen igaz és nem is nemzeti különleges sors, amely kizárólag románoknak és Magyarországon jutott volna osztályrészül. Jobbágyok mindenütt voltak a világon, s a magyarországi román jobbágyoknak semmivel sem volt rosszabb dolguk, mint a magyaroknak. Mindenesetre jobb dolguk volt, mint a két román fejedelemségben lakó testvéreiknek. Az okot látni fogjuk lentebb. A tényt bizonyítja, hogy a XVI—XVIII. századokban erdélyi urak karavánszámra hozták Moldovából és Havasalföldről a jobbágyokat. Családi levéltárak tele vannak adatokkal arra nézve, hogy „x székér jobbágyot hoztam” egyik vagy másik vajdaságból. Ha ezek az adatok részletelesen közzé volnának téve és feldolgozva, kitűnne, hogy Erdély eloláhosodása ezekben a századokban történt. Az utat megnyitották a magyar királyok, amikor az oláh vajdáknak hűbértartásokat adományoztak Erdély földjén, hogy ha a török elől menekülniük kell, legyen otthonuk. Ilyen birtokok voltak időnként: Algyógy, Küküllővár, Vád (Szamosrév), Csicsókeresztúr, Bészterce vidéke, Radna. A birtokokat használták a román fejedelmek, s természetesen jöttek velük mások is.

Nem kétséges, hogy ha az itteni jobbágyoknak rosszabb lett volna a dolguk, mint a fejedelemségbelieknek, nem jöttek volna ide, vagy ha (félrevezetve) mégis eljöttek, hamarosan megszöktek volna. De itt maradtak és elszaporodának . . .

Másfelől az is tény, hogy az erdélyi románok nem voltak mind jobbágyok, hanem sok volt köztük a nemes ember. Kezdetben a kenézek közül kaptak sokan nemességet, majd mások is. A középkorban az ilyen megnemesített oláhok egy-két nemzedék alatt teljesen beolvadtak a magasabb társadalmi osztályba, melyhez rangemelésük révén ők is tartoztak; kivált, ha volt vagyonuk. Ilyen módon tehát elmagyarosodtak. Az újkorban azonban a nemessé levés nem okvetlenül jelentette az elmagyarosodást is. Amióta a nemesség adományozása nem járt egyúttal birtokadományozással is, a magasabb társadalmi osztály életmódjához nem mindig tudtak alkalmazkodni az új nemesek. Nem is nagyon kíváncsiak, mert a királyok és fejedelmek viszont bőkezűbbek voltak a nemesség osztogatásával, mint amikor bitokot is kellett adniok. Abban a társaságban, mely az 1840-es években a marosvásárhelyi táblán joggyakorlatot folytatott, közel

40 volt a román — tehát nemes — ifjú, köztük Avram Iancu. Így keletkezett egy olyan társadalmi réteg, amely mindennapi életmódjában nem sokban tért el a régítől, tehát a nem-nemes parasztságtól, mely között élt továbbra is. Viszont belül volt az alkotmány sáncain, s részt vett a közéletben, tájékozódott annak kérdései felől stb. Maga ez a tény, függetlenül attól, hogy mennyire értette meg azokat, vagy mennyire irányították állásfoglalását a különböző, esetleg nem egészen tárgyilagos befolyások: igen nagy jelentőségű a politikai iskolázottság szempontjából. Még jelentősebbé válik a szélesebb, az alkotmány sáncain kívül álló rétegek szempontjából, melyek tőle nyertek tájékoztatást a közéletet foglalkoztató, s — természetesen ő reájuk is tartozó, vagy éppen első sorban őket érdeklő — kérdésekről. Vármegyei gyűlések, követválasztások után elkerülhetetlen volt, hogy ezek az egyébként paraszti sorban élő, de nemesi előjogokat gyakorló falusiak, a különféle összejöveteleken ne beszéljenek arról, — még ha pusztá dicsekvésből is — ami ott történt, s ne fejtették volna a maguk álláspontját. — Nálunk tehát, kivált olyan területeken, ahol ez a szegény nemesség nagyobb számmal élt, — s Erdélyben mindenfelé így volt — az alkotmány sáncain kívül élő népelem is ott tolongott a sáncok mellett és élénken érdeklődött a sáncon belül folyó dolgok iránt. Míg végül, a jobbagység felszabadítása és a parlamentárizmus életbeléptetése révén, maga is belül került — jóval elébb, mint ökirályságbeli testvérei.

Mindez teljesen ismeretlen valami a román fejedelemségekben. Már maguk az államalakulás legelső nyomai is csak a tatárjárás után mutatkoznak: az első — Argesvidéki — vajdaságot 1247-ből említik a források. S csak nehezen megy a fejlődés, magyar vednökség alatt. A moldvai vajdaság első nyomai a következő században, annak egészen a végefelé, Nagy Lajos királyunk palástja alatt tűnnek fel. Egy-egy falu keletkezik *kenézek* alatt, majd idővel több falu kerül egy vajda alá; — a legrégebbiek az Árpádház kihalása idején. Vagyis abban az időben, midőn az erdélyi románságnak már alkotmányosan megállapított helyzete van, ott még a kezdet kezdetén van az állammá tömörülés folyamata. Alkotmánynak pedig nyoma sincs. Maga a XVII. századi román krónika mondja, hgy: Nincs törvény, hanem a leghatalmasabb ítéi jól-rosszúl, ahogy akar, s „ez így van most is“. (XVII. sz.) Akinek hatalom van a kezében, az élet és halál ura, vagyont adhat és elvehet tetszése szerint. Az utóbbi időben van ugyan fejedelmi *diván* (tanács), melynek tagjai a főpapok és nagybojárók, de ez sem volt alkotmányos testület, nem is állandó összetételű, hanem alkalmilag megkérdezett; a vajda, ha akarta, elfogadta a tanácsát, ha nem akarta, nem fogadta el.

Még kevésbé volt alkotmányos élet a török uralom idején, vagy éppen a *fanarióták* korában, mikor maga a fejedelem (vajda) is teljesen a török kénye-kedvének van kiszolgáltatva. Természetes, hogy a török uralom erősen rányomta a maga bélyegét — már a XV—XVII. századokban — az alakulóban levő, de a kialakulásban akadályozott államokra. A Konstantinápoly elfoglalása után elmenekült jobb görög elemet nemsokára követték a hadseregek nyomában, prédára leső, már nem is kétes elemek, melyek ellepték és kiszípolyozták az országot, s a pénzzel megvett támogatás révén magas és főleg jóljövendelmző állásokba, nem egyszer a vajdai székbe jutottak, s juttatták hozzájuk méltó uszályukat. Betetéződött ez a XVIII. elejétől 1820-ig tartó *fanarióta*-korszakban.

Kik ezek a *fanarióták*? A magyar közönség nem igen tudja, s ezért, de tárgyunk kedvéért is nem árt, ha szólunk róla.

Fanar-nak — vagy *Phanari*-nak — hívják Konstantinápolynak azt a városrészt, mely az Aranyszarv-öböl déli partján, a régi világítótorony (innen a neve) körül terül el. Konstantinápoly török uralom alá jutása után a politikai szerepléstől elesett, s mindenféle kereskedelmi ügyletekkel foglalkozó régi, előkelő görög családok főleg itt húzódtak meg. A török világuralom idején pedig a legkülönbözőbb eredetű és erkölcsű, nagy részt kalandor népség hazája, mely mindenféle üzlettel foglalkozott. Leginkább olyanokkal, amelyeknek valami közük volt a politikához, tehát nagy kockázat mellett óriási jövedelmekkel kecsegtetett. A népesség magva az egykori görög üzletemberek utódaiból került ugyan ki, s ezért általában görögöknek nevezik őket, valójában azonban a legvegyesebb népség, ami egy levantinus város üzleti negyedében, pláne ha az nagy politikai hatalom középpontja, összeverődhetik. Jellemzésül ennyi bizonyára elegendő, s nem lesz meglepő az sem, hogy az itt lakók között mindig volt az állam legnagyobb urainak néhány „bizalmasa”, akik az összes kilincsek zárainak alkalmas kenőcseit pontosan ismerték. Befolyásukat fokozta, üzletszerző alkalmait szaporította az a tény, hogy közülük kerültek ki a hivatalos tolmácsok. Míg u. i. a törökök szívesen és könnyen tanulták a keleti nyelveket, a nyugati nyelvek tanulására sem fogékonyságuk, sem hajlandóságuk nem volt. Mióta azonban a nyugateurópai államokkal olyan szoros — már aztán akár barátságos, akár ellenséges — érintkezéseik alakultak ki, szükség volt tolmácsokra. Megalakították tehát az u. n. „nagytolmácsi hivatalt”, melynek tagjai a nyugati és keleti nyelveket egyenlő könnyedséggel beszélő — ha nem is épen mindig *tudó* — fanarióták közül kerültek ki. Természetes, hogy ebben a fontos bizalmi szolgálatban rengeteg értékes titok birtokába is jutottak, s a török birodalom bomlasztásához nagy mértékben járultak hozzá azzal, ahogyan e titkokból hasznot húztak. Innen indult ma elképzelhetetlenül nagyívűlésű pályájára a magyar történelemből is jólismert Gritti, s a szintén nem egészen ismeretlen nevű Heraklides Jakab.

Mikor aztán a törökbirodalom hatalma megroppant, s területeit kezdte elveszíteni, — tehát a XVII. sz. végefelé — még tágabb tér jutott ezeknek az üzletembereknek. A birodalom kisebbedésével nem járt együtt a pasák és más hatalmasok életigényeinek csökkenése. Sőt — amint az egyáltalán nem példátlan — még több pénzre volt szükségük. S mivel törvényes úton nem lehetett megszerezni, jó volt a törvénytelen út is, kivált ha a látszatot meg lehetett menteni. Ekkor lett szokássá, hogy Moldova és Havasalföld fejedelemségeit egyszerűen bérbe adták azoknak a jelentkező *Fanar*-beli üzletembereknek, akik legtöbb évi bért ígérték. A szerződés rendszeren három évre szólt azért, hogy a bérlők nagyon bele ne melegedjenek a fejedelmi székbe. Még olyanoknak is, akik egyébként megbízhatóknak bizonyultak, el kellett három év múlva hagyniok a fejedelmi széket, legfeljebb az történt meg, hogy két fejedelmet kicseréltek. Ha ellenben a bérlő politikailag megbízhatatlanná vált, a Habsburgokkal, lengyelekkel vagy oroszokkal való bizalmaskodás gyánúja támadt ellene: vagy elcsapták őket még a három év letelte előtt, s ez volt az enyhébb eset; vagy elfogták és kivégezték. Természetes, hogy ehhez nem volt okvetlenül szükséges az, hogy a vád igaz is lett legyen; elég volt, ha azt *Sztambulban* el tudták hitetni. Ennek pedig gyakran igen egyszerű eszközei voltak: valaki, aki megkívánta a fejedelmi rangot, megtalálta az alkalmas kulcsot annak a nagy pasának az „értelméhez”, aki azt megszerezhetné neki.

Ilyen fejedelmei voltak a két román fejedelemségnek 1712-től 1820-ig, míg a francia forradalom szelétől felkavart enyhe hullámként jelentkezett VI a-

dimirescu Tudor forradalma. Nem kell valami erős képzelő tehetség ahhoz, hogy ennek a fanarióta uralomnak, s a vele együtt járó uszálynak garázdálkodását elének vetítse. Könnyen elképzelhetők a gazdasági következmények is, s azok a közerkölcsök, amelyek a nyomában jártak. A fejedelemnek természetesen meg kellett kapnia elsősorban a bért, amit maga fizetett. Azonkívül kamatról is gondoskodnia kellett, amiből illő módon megéljen, az ellene szított cselszövéseket eredményesen ellensúlyozhassa, s a jövőre is félretehessen. Még pedig minél gyorsabban és minél többet, mert hiszen sohasem lehetett tudni, hogy mikor lesz vége az „uralkodásnak“. Az meg csak természetes, hogy magával hozott albérlők, a porta ellenőrző megbizottjai, stb. szintén gondoskodtak magukról.

Ha igaz a tétel, hogy: az állam nem állhat ellenségként szemben polgárainval — már pedig ez igaz —, akkor a két román vajdaságban nemhogy alkotmányos élet nem volt, de még az állami élet legelemibb követelményei és megnyilvánulásai is hiányoztak. Mert hiszen azok, akik az államhatalmat képviselték, a legellenségesebb állapotban voltak a lakossággal szemben, mely nem győzött bújni előlük, elrejtteni ami kevese volt, hazudni, csalni. Kénytelen volt vele, mert hiszen irgalmatlanul lehúzták a bőrét is. Ezen az általános helyzeten nem változtat az, hogy némelyik emberséges fejedelem — pl. a két *Mavrocordato*, különösen Constantín, aki a felvilágosodott abszolútizmus híve volt, — nem így járt el, s különösen adózás terén igyekezett valamelyes reformokat létesíteni. Az addigi alkalmasszerűen megállapított adózás helyett u. i. rendes adókövetéseket végeztetett, s elrendelte, hogy az egy évre kivetett adót negyedévi részletekben kell megfizetni. Mit ért ez, ha nem sokára ő maga is kénytelen volt évenként nyolcszor szedtetni „a negyedévi“ részleteket, majd volt rá eset, hogy havonta, sőt félhavonként szedték a „negyedévi“ részleteket . . .

Az 1820-as események után számottevő változás nem történt; mindössze annyi, hogy a fejedelmeket bizonyos kijelölés alapján, hazaiakból nevezte ki a porta. Ellenben jött az orosz megszállás; majd a két fejedelemség az orosz-török versengés tárgyává lett. Kétségbeesett hintapolitika többszöri alkotmányváltoztatás, — mindig idegen mintára és idegen érdekeknek megfelelően — állandó külpolitikai bonyodalmak jellemzik a két fejedelemség történetét a XIX. három első negyedében, gyakori és számottevő területváltozásokkal. — Úgyes politikával sikerül elébb (1859) a perszonális uniót megvalósítaniok, majd 1862-ben össze ül Bukarestben az első közös parlament. 1866-ban megválasztják az egyesült Románia fejedelmévé I. Hohenzollerni Károlyt, aki 1880-ban a töröktől független *Ruménia* királya lesz. Az első alkotmányt 1866-ban alkoták meg, teljesen idegen, nyugati mintára úgy, hogy ahhoz a román népléleknek a világon semmi köze nem volt. Jellemző a népdal, mely konstatálja, hogy most már van *Constitutio*; arról azonban, hogy mi az, fogalma sincs. Megnyugszik abban, hogy a *Voda* — a nép mai is így hívja a királyt — bizonyára tudja; a maga számára azonban jót nem remél tőle.

*

Ha tehát Románia alkotmányos életét 1866-tól kezdve számítjuk, kereken ötven esztendő volt akkor, amikor a szövetkezett hatalmak neki ígérték a történeti Magyarország egyharmad részét; pár esztendő múlva ezt az ígéretet valóra is váltották. Volt öröm és boldogság úgy az erdélyi, mint az ókirályságbeli román urak közt. Csakhogy egyik is, másik is másképp gondolta el a következményeket. Az erdélyiek úgy gondolták, hogy nemcsak Erdélyben és a Magyar-

országtól lekapcsolt többi részeken lesznek ők az urak (minden hivatal és kereseti lehetőség kizárólagos tulajdonosai), hanem politikai iskolázottságuk révén ők fogják irányítani az új birodalom — mert hiszen azzá lett — egész politikáját, annak újonnan való megszervezését. — Az ókirályságbeliek örvendtek az új területek — „a tartományok” — gazdagságának, melyeket a hódító jogcímén, római köztársasági mintára, ők fognak kihasználni. — Ők bizonyultak erősebbeknek, hála azoknak a módszereknek, melyeket a hosszú szolgaság alatt elsajátítottak. Nem is egészen véletlenül. Hiszen a legtöbb vezető politikus olyan családokból származik, akiknek semmi közük eredetileg a románsághoz, hanem mint *fanarióta*, vagy azok uszálya kerültek oda és gazdagodtak meg. Mint őseik, ők is nagyszerűen értenek az üzletekhez, a hátsó ajtó politikájához, a cselszövéshöz és a jelszavakhoz. Ezek a jelszavak mindig a legmodernebbek. De a valósághoz semmi közük. Pl. a román liberális pártnak a világon semmi más köze nincs a nyugati értelemben vett liberálizmushoz, mint az, hogy a pénznek nem éri a szagát. Egyébként a legősőbb fanarióta módszereket alkalmazza, s az ő érdeme az, hogy ama bizonyos Balkán határai ma Temesvár, Arad, Nagyvárad, Szatmár és Máramarosziget vonaláig jutottak el. Épen így semmi köze a néphez A v e r e s c u tábornok-pártvezér Néppártjának. Végül pedig semmi köze az egész román közéletnek az igazi demokráciához azon kívül, hogy nincsenek főrangú címek, s hogy a miniszter éppenúgy „úrnak” szólítja a hivatalszolgáját — ha szóba áll vele —, mint az őt. S amint a pártok nem ragaszkodnak a hirdetett elvekhez, a politikusok nagyobb része nem ragaszkodik a párthoz. Ha valamikor azzal gúnyolták a magyar mamelukot, hogy: „szeretném látni azt a kormányt, amelyiket én nem támogatom”, — Romániában igen jelentős politikusok a legkisebb feszélyezettség nélkül lépnek át *minden választás előtt az épen választató kormány pártjába*. Függetlenül attól, hogy annak jelszavai homlokegyenest ellenkeznek az általuk addig vallottakkal, valamint attól is, hogy a legutóbbi választás óta félesztendő telt-e le, vagy három év. A magyarázat az, hogy mindig a választást vezető kormány kap többséget. Ezen nem változtat az, hogy titkos szavazás van. A szavazás két napig tart. A közbeeső éjszakára az urnákat lepecsételi a választási elnök, s a helyiséget csendőrség őrzi. Oda belépnie csak a választási elnöknek szabad. Így történhetett meg a liberálisok legutóbbi választása alkalmával, hogy a színmagyar Csikmegyében a Magyar Párt jelöltjeire esett több ezer szavazatból alig néhány találtatott az urnákban, míg a liberális jelöltek szavazata jóval több volt, mint az összes szavazók száma. Ehhez aligha kell magyarázat. Kivált ha tekintetbe vesszük azt is, hogy a választásokat az ilyen módon választott parlament igazolja.

Az erdélyi románok viszont egészen más politikai erkölcsök közt nőttek föl és éltek; s ha őket is elkapatta ugyan a váratlan szerencse, még sem tudnak megbarátkozni ezekkel a fanarióta eszközökkel. Világosan látják, hogy az államszervezést nem lehet végrehajtani a szolgaságból hozott erkölcsökkel, mert kormányozni csak úri tulajdonságokkal lehet. Ők látták, hogy a *magyar úr* — kevés kivételtől eltekintve még a jobbágyság korában is — apja volt jobbágyainak, s nemcsak a jobbágyokat örökölte, hanem azok is őt. A földesurak és jobbágyaik nemzedékei közt évszázados kapcsolat alakult ki, amelyben lehettek időnként kilengések mindkét oldalról, de általában mégis a sorsközösség, az egymásrautaltság, az egymáson segítség tudata és szelleme volt az uralkodó. A magyar némes öröklött és örökségképen tovább adandó saját birtokának tekintette a vármegyét és az országot; annak sorsát intézve történeti

felelősséget érzett; az érette való munkát jognak tekintette, nemcsak kötelességnek, s ezért nobile officiumként végezte. Sőt az egykori nemesség utóda, a mai középosztály is ezt teszi nagyjában, amikor a szabad pályákon működő intelligencia keresetéhez képest aránytalanul kevés javadalomért végzi közérdekű munkáját, az állam ügyeit. Mennyivel más ennek a magyar nemességnek az állammal és lakósaival szemben való viszonya, mint az idegenből jött román vajdáké és azok tisztviselőié! Hasonlítsa össze bárki a most rajzolt, igazán elfogulatlan képpel s bárki megítélheti a különbséget. De meg azt az óriási bünt is, amit a békeszerződés hatalmas diktálói elkövettek — nem Magyarországgal — hanem a tőle elszakított lakóssággal szemben.

Itt a történeti magyarázata annak az ellentétnek, amely állandóan megvan és időnként élesen megnyilvánul az erdélyi és ókirályságbeli románság között. Azok szolgaságban nőttek és éltek történetük tartamának 95 százaléka alatt. Soha mást, mint az erősebb önkényét, s a gyengébbnek ezzel szemben való védekezését nem látták még az u. n. alkotmányos korban sem. Minthogy pedig a létérdekei ellen intézett támadás mindig kíméletlen volt, a védekezés is megengedett magának minden eszközt. Hiszen annál nagyobb volt a sikere, minél szemérmetlenebbek az eszközei. — Az erdélyi románság viszont — helyesen és jogos büszkeséggel mondja Vajda miniszter — soha nemzeti rabságban nem élt, hanem alkotmányos környezetben; pontosan megállapított és pontosan meg is tartott törvények határain belül mindig megvoltak a maga kisebb-nagyobb jogai is, a szintén pontosan megállapított kötelességek mellett. Ők tehát felelősséget tanultak az őket kormányzóktól, emberi és nem rabszolgai erkölcsöket.

A kettő között áthidalhatatlan különbség van, s ez a különbség nem enyészthető el. Legfeljebb úgy, hogy az ókirályságbeli erkölcsök még jobban meghódítják Erdélyt és Bukovinát is, amire épen eléggé „kedvező” kilátások vannak. S akkor aztán teljes is lesz a „művelt nyugat” utólérhetetlen bölcseségű képviselőinek „alkotó” munkája.

(Szeged, 1931. január.)

Buday Árpád.

MAKKAI SÁNDOR.

A maga tartózkodó és lelki életének mozdulásait idegenek előtt szemérmesen eltakaró egyéniségével az erdélyi férfiak ama típusához tartozik, akik a típusnak minden vonását éppen azáltal juttatják kifejezésre, hogy ezen típuson belül a leghatározottabb és legélesebb körvonalú személyiségek. Makkai Sándor a szó legnemesebb értelmében vett személyiség, Erdély történelmi levegőjéből izmos erővel kinövő személyiség.

Elő példája annak, hogy Erdély acélos levegője miként teremtette a maga kompakt, sok tekintetben bizonyos fanyar ízű személyiségeit, akik mindig kritikai szemmel vizsgálták úgy a maguk, mint a mások alkotásait, lelki alkatát és cselekedeteit. Az a faj pedig, amelyből törzsökös családja sarjadt, a székely, a maga hagyományainak tisztelete mellett, ha kellő fegyelem nem korlátozza, szívesen hajlik a szkepticizmus akarat-gyengítő érzéseire. Ha Makkai eddig való munkásságán végig tekintek, bizony ennek a nemes szkepticizmusnak nyomaira is reábukkanok olykor-olykor; de e fölött a szkepticizmus fölött mindannyiszor diadalt arat egyfelől a gondolkozás fegyelmezett munkája, másfelől az isteni kegyelem mindenhatóságába vetett hit.